

SZENÍTŐK

⊕ SZÖVEG: KOKAS ANNA, KÉP: KERESKES ISTVÁN

ÉVSZÁZADOK FOJTÓ FÜSTJE

Bár végtermékét ma már jobbra csak a nyári grillezés fűtőanyagaként ismerjük, a szénégetés rendkívül ősi mesterség. A kovácsok már évezredekkel ezelőtt is égettek faszenet, egy kisebb boksa termése akár 5-6 évig elegendő volt egy műhely működéséhez. Nagybani előállítása tüzelőanyag-igényes iparágak kiszolgálótevékenységeként alakult ki – a praktikumot szem előtt tartva. A szenítés során a fa elveszíti tömegének $\frac{3}{4}$ részét, így sokkal könnyebben és olcsóbban szállítható, emellett ebben a formában a nehezen megközelíthető területek faállományának felhasználása is gazdaságossá vált. A vas- és ólomeszköz-készítés mellett a sófőzés és az üveg- és lőporgyártás is nagy mennyiségű tüzelőanyagot igényelt. A kovácsok és az élelmiszeripar egyes ágazatai (pl. olajütők) az előbbieknél jóval kisebb piacot jelentettek, de a faszenet évszázadokig használták a háztartásokban is – gondoljunk csak például a szenes vasalókra

AKÖZÉPKORTÓL – A VÁROSOK MELLETT – ELSŐDLEGES FELVEVŐI A BÁNYÁK voltak, az ehhez szükséges minőségű és mennyiségű fa jelenléte erősen befolyásolta a bányászat nyereségességét. Magyarországon az Árpád-korban már biztosan égettek kereskedelmi mennyiségben faszénét, s IV. László 1276-ban kelt oklevelében is szó esik erről: „... a szénégetők és favágók az erdőkben vagy Gölnitz város más munkásai ... a város határain belül szabadon minden akadályoztatás nélkül működhetnek”. Gazdasági szerepüket jól mutatja, hogy a felső-magyarországi bányavárosok szénégetői – a bányamunkásokkal és favágókkal egyetemben – egészen II. József uralkodásáig mentességet élveztek az adófizetés, a robotmunka és a katonai szolgálat alól. A török korban viszont a hadászati fontosságú uradalmak jobbágyi szolgáltatás formájában kötelezték a parasztságot a lópor előállításához szükséges faszén beszállítására.

Gazdasági szerepüket jól mutatja, hogy a felső-magyarországi bányavárosok szénégetői egészen II. József uralkodásáig mentességet élveztek az adófizetés, a robotmunka és a katonai szolgálat alól.

A fakereskedők és faipari vállalkozók számára busás haszonnal kecsegtetett az uradalmaktól bérbe venni az erdőkitermelés jogát, ilyen esetben is a minél több értékesíthető szén előállítása volt a cél

Az igazi nagy korszaknak a 19. század számított. Az erdőhivatalok állandó jelleggel alkalmaztak szénégető brigádokat, egész évre megszervezve a kész faszén szállítását. A kőszénkitermelés térnyerésével a kereslet némiképp visszaszorult, de még a 20. század első felében is jelentős maradt. A két világháború között például faszénből nyert energiával működött sok textilipari gép, de a darálómalomok és a cséplőgépek is. Ebben az időszakban az erdészet sok esetben fával fizette ki a favágókat, akik azt szénítve értékesítették. A fakereskedők és faipari vállalkozók számára busás haszonnal kecsegtetett az uradalmaktól bérbe venni az erdőkitermelés jogát, ilyen esetben is a minél több értékesíthető szén előállítása volt a cél. A II. világháború után azonban ez fokozatosan a konyhai felhasználás szintjére szorult vissza, de itthon még az 1970-es években is több ezer tonnás exporttételt jelentett.

A BOKSÁK KARBANTARTÁSA

nagy figyelmet és szakértelmet követel. A hozzá nem értés robbanáshoz is vezethet, vagy akár máglyaként éghet el a munka addigi eredménye

À la Carbonara

A szénégetők a legszegényebb rétegből, gyakran a teljesen nincstelenek közül kerültek ki, ám ez a felemelkedés útja is lehetett. Tevékenységük alapos szakértelmet igényelt, melyet hosszú évek során sajátítottak el, legtöbbször fiú az apjától, öcs a bátyjától. A hozzáértésnek ráadásul itt komoly tétje van, egy kisebb hiba is a szénégető életébe kerülhet. A falusi népesség körében a szénégetők bére olyanra jó jövedelemnek számított, hogy a mindennapi megélhetés biztosításán túl sokan földet is tudtak belőle vásárolni.

A kevés megművelhető földterülettel rendelkező hegyvidéki térségekben egész falvak éltek szénégetésből. Ilyen település volt a Bükk hegységben megbúvó Mályinka, ahol a néphagyomány szerint „a pap kivételével mindenki szentet égetett”. A nők és

A falusi népesség körében a szénégetők bére olyannyira jó jövedelemnek számított, hogy a mindennapi megélhetés biztosításán túl sokan földet is tudtak belőle vásárolni.

a gyerekek is kivették részüket a munkából, nem volt ritka, hogy az asszonyok is rakták a nehéz fahasábokat, a gyerkőcök pedig vizet hordtak, és a kunyhó körüli teendőket segédkeztek. Közben persze kitanulták a mesterfogásokat is. A brigádokhoz csapódó apróságoknak rendszerint nem pénzben fizettek, szokás szerint élelmiszert és az idény végén egy rend ruhát adtak nekik a több hónapos munkáért.

Napjainkban a faszénfelhasználás már jóval korlátozottabb, mint a korábbi évszázadokban: leginkább a kerti sütögetéseknél jellemző. Míg az 1970–80-as években hazai erdeinkben is gyakran

Míg az 1970–80-as években hazai erdeinkben is gyakran megcsaphatta orrunkat az összetéveszthetetlen boksa-füstszag, mára szinte teljesen eltűnt a magyar erdőkből.

megcsaphatta orrunkat az összetéveszthetetlen boksa-füstszag, mára szinte teljesen eltűnt a magyar erdőkből. Erdélyben azonban még napjainkban is rálehetünk szénégető családokra, akik számára a mesterség még a 21. században is stabil jövedelmet biztosíthat. (De a szénégető vállalkozás tulajdonosa számára mindenképp.)

A KALONDA-TETŐ SZÉNÉGETŐI KIFEJEZETTEN CSENDESEK

„Máramaroshoz képest, ahol ennyi idő alatt már az életük minden történetét elmesélték, itt szófukar, de annál céltudatosabban dolgozó, munkájukat nagy precizitással végző emberekkel találkoztam”

A SZENÍTÉS

A szénégetők a boksa (vagy más néven: mile) felállításához a fát maguk vágják ki, de a „szikkadásban” lévő, favágók által előkészített fára is alapozhatnak. Csak egészséges faanyag alkalmas a felhasználásra, ezen túl is a gyertyán és a bükk a két legkedveltebb fafajta, ezekből készül a legjobb minőségű termék. Nyáron és ősszel korábban sok helyen kétrudas gyalogszánkán szállították a fát a boksa helyre, egy ilyen alkalmatosságra nagyjából fél m³ égetni való fa fért.

A boksa helyét körültekintően kell megválasztani, és az aljzatot forgatással, döngöléssel gondosan elő kell készíteni. A hegyoldalban félköríves teraszt építenek ki, kissé domború aljzattal, hogy az esővíz ne rekedhessen meg rajta. Egy-egy jobban sikerült boksa helyet akár évekig

is használhatnak. Az így kialakított terasznak szekérrel (ma inkább kocsival) megközelíthetőnek kell lennie, s egy brigádnak akár 3-4 égetőhelye is működhet egymás mellett, így folyamatosan lehet rakni, égetni, bontani. A szénégetésnek nincs igazán specifikusan erre a tevékenységre kialakult eszközkészlete: magát a munkát azzal végezték, ami a ház körül egyébként is megtalálható (létra, csákány, vasgereblye, kapa, lapát, kosarak).

A boksaépítés a közepén elhelyezett karó levezésével kezdődik, ehhez támasztják körkörösén haladva, sátoryszerűen a hasábokat, s a végeredmény egy körkörösén szimmetrikus gúla formáját mutatja. A hasábokat mívesen egymáshoz illesztve kell elhelyezni, ha hézagos maradna a rakás, akkor az

egész boksa hamuvá éghetne. Amikor már minden hasáb a helyén van, befedik a halmot: először egy réteg avart borítanak a felületére, majd az egészet gondosan behordják földdel. Amint mindez elkészült, a gyújtósna kiképzett belső részen meggyújtják a belsejét.

A boksa körülbelül egy hét alatt szenesedik el, ám ezalatt egy pillanatra sem szabad magára hagyni. Oldalait szakszerűen szurkálni kell, hogy a gőz távozhasson (mert egyébként akár fel is robbanhat a feszítőerőtől), s ha valahol beomlik, nem várhat a kijavítás, különben az egész tönkremegy, hiszen ha sok levegőt kap, tábortűzként szétég... Maga a gőzkivezetés és a folytonos javítás-igazítás a munka legveszélyesebb része, ugyanis a szénége-

tőnek létrán állva rendszeresen körbe kell mászni a boksa tetején, miközben alatta egy hatalmas halom fa izzik. Nem egy szénégető lelte már halálát az alatta beszakadó boksaiban.

A szénítés végén óvatosan szétbontják a halmot, a darabokat kocogtatással osztályozzák, majd zsákokba pakolják. A rosszul szenesedett darabokat kiválogatják, és berakják a következő boksaiba. A csomagolás után visszamaradt törmelék (vagy a faszénport) hagyományosan nem értékesítették, azt elhordhatták a legszegényebbek, akiknek nem teltt rendes faszénre.

Amit nem közvetlenül bányákba és üzemekbe szállítottak, azt többnyire a „faluzó szenesek” értékesítették, szekérrel bejárva a vidéket.

**A KALONDA-TETŐ KOROND
ÉS FARKASLAKA KÖZÖTT TALÁLHATÓ**

Ma Erdély első számú szénégető helyének tartják,
az itt készített faszén Európa-szerte keresett áru

A boksák mellett

Ez az élet sohasem a kényelemtől szólt. Megterhelő és nagyon piszkos fizikai munka, ráadásul az erdei kunyhókban meglehetősen korlátozottak a tisztálkodási lehetőségek. Napjainkra lakókocsik váltották fel a kunyhókat, de a munka nem lett könnyebb. A néhány fős csapatok gyakran az otthonuktól távol dolgoznak, s a hazatérésre csak a váltott műszakszervezés adott lehetőséget.

Az otthonukhoz közel égetők akár naponta is kaphatnak főtt vacsorát, a távolabb lakók maguknak főznek egyszerű ételeket. A klasszikusok: babfőzelék, puliszka, korpakása, főtt burgonya, erdei gomba. Fűtéshez és főzéshez széntörmeléket vagy rosszul kiégett darabokat használnak.

Az erdei berendezkedés természetesen a munka mennyiségével függ össze. Ha csak egy-egy boksa elkészítésére szegődnek, akkor egészen egyszerű, egy-két nap alatt összetákolt fakalyibák is megteszik. A több hónapig tartó, egész időnyben dolgozó brigádok tartósabb, komfortosabb szállást készítenek, vagy a favágók kunyhóit veszik igénybe.

A TÖLGYBŐL, BÜKKBŐL ÉS GYERTYÁNBŐL RAKOTT BOKSÁK

a főúttól 150 méterre állnak. Közismert hely, az idegenvezetők tudatosan ide viszik ki a turistákat, fotógépek ezreit szegezik egy-egy szezonban rájuk...

Van-e jövője?

A kézművesség 20. század végi hanyatlása általános jelenség. 21. századi fogyasztóként magunkon vesszük észre, hogy inkább választjuk a nagyáruházak által kínált gyári termékeket, mert egész egyszerűen tömegesen szinte mindent jóval olcsóbban lehet előállítani, így alacsonyabb áron is juthatunk hozzá.

Természetesen ezt is gyártják futószalagos ipari körülmények között, de jelenleg nem ismert olyan eljárás, amivel olcsóbban elő lehetne állítani, mint a hagyományos erdei égetéssel nyert terméket.

Ám a faszénégetés épp az a kategória, ami miatt a „szinte” szónak helye van a mondatban. Természetesen ezt is gyártják futószalagos ipari körülmények között, de jelenleg nem ismert olyan eljárás, amivel olcsóbban elő lehetne állítani, mint a hagyományos erdei égetéssel nyert terméket. Amíg ez így marad, addig a párás erdőkben valahol mindig terjengenek majd a boksákból kiszabaduló, kékes füstcsíkok.

Erdőpusztító gyakorlat

A közvetlen faanyaghasználatra szánt hagyományos fakitermelés – ácsok, kádárok, bognárok, szerszámkészítők kiszolgálása – nem veszélyeztette döntően az erdőállományt. A szén- és mészégetés, hamuzsírkészítés aggasztó hatásaira azonban már a középkori forrásokban is találunk utalásokat. Ezek ugyanis egyes vidékeken már akkor is jóval nagyobb mennyiségű faanyagot igényeltek, mint amennyit az erdők természetes megújulása pótolni tudott.

A városok és bányák környékén helyenként rövid idő alatt kiirhatták a faállományt, s ez nem csak az erre épülő helyi iparágak fenntarthatóságát veszélyeztette,

A városok és bányák környékén helyenként rövid idő alatt kiirhatták a faállományt, s ez nem csak az erre épülő helyi iparágak fenntarthatóságát veszélyeztette, hanem lényegesen összetettebb következménye is volt.

A SZÉNÉGETÉS
ma már az archaikus erdei munkák muzeális maradványának tűnik – nem úgy, mint 2-3 évtizeddel ezelőtt, amikor még sokkal elterjedtebb volt a Kárpátokban

hanem lényegesen összetettebb következménye is volt. Hatott az árvizekre (a gyorsuló esővízfolyás okán), de még a mindennapi élelmezésre is! A lassúbb növéssé, makkoltásra alkalmas tölgyerdők rövid vágásfordulójú fajokra cserélése például komoly problémákat okozott a sertéstartásban.

Az erdőhasználat védelméről, az irtás ésszerű keretek közé szorításáról itthon a 13. század végéről maradtak fenn az első uralkodói rendelkezések. Ennek ellenére a 15. századra sok helyütt komoly fahiány alakult ki. Zsigmond 1426-ban szabályozta az erdőirtást, mégpedig az újonnan nyitott zólyomi ólombányák faszén-szükségletének hosszú távú biztosítására. Ennek megfelelően az ispán minden évben meghatározott erdőrészt engedhetett át a bányászoknak, a kiirtott rész felszántását megtiltotta, hogy az újrasarjadva visszakerülhessen a vágási körforgásba. Az irtás szabályozását és ellenőrzését reprezentálja számos dokumentum, miszerint

a lakosság szénítés miatti erdőpusztítása szabálysértési tételként is lépten-nyomon felbukkan a periratokban. Kassa 1632-ben például rendeletben tiltotta meg, hogy a kovácsok szénégetés céljából fákat vágjanak ki, Gyöngyös 1742-ben pedig nagyon precízen meghatározta a lehetőségeket: a kovácsok csak bírói engedéllyel égethet-tek maguknak meghatározott mennyiséget, amennyiben az adót megfizették utána.

De nemcsak itthon, hanem Nyugat-Európában is hasonló problémákkal szem-besültek ekkoriban. A 13. századtól a francia és német területeken is komoly faál-lomány-csökkenést okozott a bányászatban felhasznált faszén előállítás. A 16. szá-zadtól a vaskohászat a kortársak szemével is aggasztó mértékben emésztette fel a német vidékek erdőit, de a brit-szigeteki erdők egy része is hasonló sorsra jutott.

A középkor végétől a városok vezetése szerte Európában részletes rendelkezése-ket bocsátott ki: szigorúan szabályozták, hogy ki, mikor, milyen célból vághatja ki az erdő fáit. Korábban ugyanis az erdő értékét az határozta meg, hogy kiirtásával milyen nagyságú és mi-nőségű termőterület nyerhető a helyén. A lábon álló fa ebben a környezetben csökkentette a föld árát. A növekvő népességű Európában idő-vel előtérbe került az erdő mint élelmiszerforrás és jelentős bevételi lehetőség (például a széné-getésből), illetve legeltetési terep, az uralkodók rendeleteiben pedig egyre gyakrabban találko-zunk annak felismerésével, hogy az erdő (a föl-desurak vadászati szenvedélyének kielégítése mellett) a népesség megélhetése szempontjából kulcsfontosságú.

Napjainkban bizonyos, hogy a korábban oly sok aggodalmat kiváltó, hagyó-mányos módszerekkel történő szénégetés mára olyan kicsiny mértékűre zsugoro-dott, hogy nem jelent veszélyt az erdőállományra. ☺

A középkor végétől a városok vezetése szerte Európában részletes rendelkezéseket bocsátott ki: szigorúan szabályozták, hogy ki, mikor, milyen célból vághatja ki az erdő fáit. Korábban ugyanis az erdő értékét az határozta meg, hogy kiirtásával milyen nagyságú és minőségű termőterület nyerhető a helyén.

A TERMÉSZET CSODÁLATOS – NULLA FOK ALATT IS!

Lassan közeleg a tél, de nem kell tőle tartanod! Főleg, ha egyből *Fjällräven kabátot* veszel fel! Ha a hideg napokon hosszabb időt tervezel a szabadban tölteni, a meleg kabáton túl fontos, hogy megfelelően táplálkozz előtte. Rétegesen öltözködj fel, vedd fel egy meleg sapkát, egy pár meleg kesztyűt és csizmát – és máris

készen állsz a havas élményekre! Ha többet szeretnél tudni a téli sportokról, a téli öltözködésről, a kényelmes télikabátokról – látogass el a weboldalunkra!
www.fjallraven.hu

Diana Vadászolt, 1077, Budapest, Rózsa u.21. - Szerdahelyi Kft, 6500, Baja, Árpád tér 1. - Mountex-üzletek: Mountex, 1092, Budapest, Ferenc krt.2-4. - Mountex, 1134, Budapest, Váci u.19. - Mountex, 2040, Budaörs, Malomkő u.7. - Trexpert Tűrabolt, 1092, Budapest, Ráday u.16. - Trexpert Tűrabolt, 1114, Budapest, Bartók Béla u.62-64. - Jagdrevier Vadászolt, 9200, Mosonmagyaróvár, Szent István kir. u.101. - Grube Kft., 2030, Érd, Kadarika u.1. - Világjárók Boltja, 1065, Teréz krt.45. - Trekland Tűrabolt, 4025, Debrecen, Simonffy u.1/c. Trekland Tűrabolt, 440, Nyíregyháza, Kálvin tér 14.

Nuuk Parka
Robusztus, meleg, vízálló női télikabát szintetikus *Supreme Microloft* töltettel, amely megvédi a hőtől, szélétől és a csipős, téli hidegtől.
Ára: 119 990 Ft

Yupik Parka
Robusztus, meleg, vízálló télikabát szintetikus *Supreme Microloft* töltettel, amely megvédi a hőtől, szélétől és a téli hidegtől.
Ára: 119 990 Ft

Barents Parka
Hihetetlenül meleg G-1000®-es anyagú télika-bát 100% szintetikus *Supreme Microloft* töltettel, hosszabb fázonnal.
Ára: 129 990 Ft